

Рецензія

на дисертаційну монографію Ткачука Руслана Федоровича **«Полемічна традиція унійних письменників кінця XVI - першої половини XVII ст.: доба і постаті, текст, прототекст, риторика і поетика»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за фахом 10.01.01. – українська література.

У наукових історико-літературних дослідженнях з національної медієвістики доробок унійних полемістів, в порівнянні з доробком православних, залишався переважно поза увагою. Заслуга пана Руслана Ткачука якраз полягає в тому, що він до цієї теми підійшов комплексно: в кандидатській дисертації дослідив і проаналізував творчу спадщину митрополита Іпатія Потія, а в докторській – решти полемістів окресленого періоду, про доробок яких у вітчизняній науці здебільшого мовилось поверхово, не заглиблюючись у їхній зміст, художню вартість, історико-літературне місце. За підрахунком дисертанта, спадщина греко- і римокатолицьких українських полемістів XVI-XVIII ст. нараховує 80 творів із загальної кількості 140-а, тому ця тема й надалі очікує на ерудованих і відданих науці молодих дослідників, які продовжать розпочату Р. Ткачуком справу, котрій характерні **новаторство, актуальність, фахова зрілість, науково аргументована пошуковість і відданість** ученого науковим об'єктові та предметові дослідження. На змістовому рівні дисертації виразно відбиті наполегливість дослідника в пошуках текстів письменників, його проникливість в історію європейського і національного християнства, в причини й наслідки розколу єдиної церкви в 1054 р. на Західну та Східну, в тонкощі загальної християнської, вітчизняної екзегетики, в складне плетиво політико-віровченневих непорозумінь між Римською та Царгородською, Київською унійною та Київською православною катедрами, в досягнення античної, християнської, ренесансної, барокової поетик і риторик.

На цьому методологічно-методичному підґрунті дослідник створив різнобічно аргументовані, тематично й естетично окреслені літературні портрети унійних полемістів **Іпатія Потія, Іллі Мороховського, Лева Кревзи, Йосипа Велямина-Рутського, Тимофія Симоновича, Антонія Селяви, Івана Дубовича, Пахомія Войни-Оранського**, розкрив зміст і особливості їхніх творчих напрацювань. На такому ж обширно мотивованому, історико-літературному рівнях охарактеризована творчість талановитого православного полеміста **Мелетія Смотрицького**, доробок якого спричинив розвиток унійної полеміки в 1620-х роках, і римокатолика **Касіяна Саковича** в 1640-х. Окреслений Р. Ткачуком ряд унійних полемістів першої половини XVII ст. без аналізу доробку Мелетія Смотрицького з боку унійної церкви – ущербний, бо недоаргументована історико-літературна й конфесійна логіка уніатів у протиборстві з православними.

Аналіз і дослідження питань суперечок поміж уніатами та православними в дисертаційній праці мають окреслений історико-конфесійний, світоглядний і культурологічно-політичний ряд, що розвиває й різнобічно доповнює основне питання першості римської єпископської катедри в християнському світі, а, відповідно, католицької церкви супроти православної. Це питання конкретизується культом Західної Церкви як справді Ісусової, розбудованої папами римськими на вченні апостола Петра, у запереченні святості Східної, котрій притаманні різні вади, що руйнують її божистість: симонія єрархів, співпраця з протестантами, непостійність, як і Візантійської імперії, в стосунках із Західною Церквою, папою римським, що призвело, переконують полемісти, до кари Божої – завоювання їх Османською імперією.

Дослідник на тлі суперечностей між Західною та Східною Церквами на основі змісту унійних полемічних творів оприявнює низку їхніх претензій до українських православних діячів: основну причину занепаду вітчизняної Церкви вбачають у її залежності від східних патріархів, у співпраці з

протестантами, щоб протистояти уніатам, у закоріненості їхньої злоби до уніатів. Порятунком вбачають у приєднанні решти Української православної Церкви до унійної й припиненні полеміки поміж собою.

Унійні полемісти, як доводить учений, переконливо заперечували хибні твердження Мелетія Смотрицького, Касіяна Саковича, наповнюючи зміст творів джерельними матеріалами з історії Західної, Східної, Української Церков, з праць Учителів Церкви, з матеріалів Вселенських Соборів, творів українських богословів XI-XVI сторіч, своїх сучасників, надаючи перевагу ренесансно-реформаційному стилеві оповіді, використовуючи й бароковий.

Окресливши полемічно-письменницький таланти кожного з аналізованих полемістів, дослідник окреслює актуальність їхніх праць для захисту своєї церкви, доводить високий розвиток їхніх теологічно-літературних здібностей, світоглядну суголосність зі сучасними культурно-духовними віяннями Реформації, Контрреформації. Попри врахування досвіду полемічної творчості попередників – римокатоликів Бенедикта Гербеси та Петра Скарги, вони, занурені в унійну місію ідейність єдності Східної та Західної Церков, в переконаність про досконалішу католицьку конфесію, її світові авторитет і вплив, тому у своїй творчості і постають, не дивлячись на одноманітність творів, самобутніми особистостями, переконаними, що власними талановитими працями здійснюють історичну місію перемоги католицького віровчення над православним. Водночас дисертант не обминає нагоди підкреслити, що кожен із цих полемістів є вірним послідовником вчення й практики митрополитів Іпатія Потія, Йосипа Велямина-Рутського в обороні української церковної обрядовості як засадничого надбання на перехресті східних, західних і національних традицій. Не обминає вчений і докорів унійних полемістів православним за низький рівень освіченості їхнього духівництва, за байдужість до розвитку освіти, культури, протиставляючи їм

слово, гордість і опору свого віровчення – чернечий орден святого Василя Великого, Грецьку папську в Римі і Віленську колегії.

Набутком дисертаційного дослідження є науковий підхід ув аргументуванні змісту різнобічними цитатами, котрі підкреслюють мовлене, висновки, але варто було подавати їх і в перекладі сучасною рідною мовою, бо монографія розрахована не лише на фахівців і не кожен з читачів знає польську мову.

Завдяки дисертації Р. Ткачука материкові українці мають нагоду ширше познайомитися з науковим доробком еміграційних істориків Української, зокрема католицької, Церкви, літературознавчими працями, котрі актуальні для дослідника, політологічними, краєзнавчими. Дисертант увиразнює антитетичність підходів православних і унійних полемістів до пам'яток літератури, в яких висвітлені унійні кроки Київської митрополії XIV-XV ст. (Іпатія Потія і Клирика Острозького, Іллі Мороховського і Христофора Філалета, Мелетія Смотрицького тощо), до постаті митрополитів - об'єднувачів Григорія Цамблака, Йосипа Болгариновича, Фотія, до римських пап, Константинопольських патріархів Ігнатія, Фотія (IX ст.), Єремії Траноса (XVI ст.), рятівника православної Київської митрополії Єрусалимського патріарха Теофана III (XVII ст.). Він узагальнює, що за змістом твори аналізованих полемістів є ренесансно-реформаційними і контрреформаційними, за стилем – бароковими та синкретичними, що підкреслює емоційність розвитку і розгортання думок і полемічних змагань письменників. Заслуговує на повагу висновок дисертанта про те, що унійні полемісти, озброєні розгалуженими доводами, дбали про переконання супротивників у власних перевагах над ними, а не спрямовували свої аргументи для власних прихильників, як висловилися з цього приводу Александр Брюкнер та Ігор Шевченко.

Має рацію дослідник і в твердженні, що лише ґрунтовні вивчення та аналіз творчого доробку українських полемістів з католицького й

православного боків є «ключем» для реконструкції церковно-суспільних взаємин наприкінці XVI і у XVII ст., в яких переплелися національна проєвропейська з національною просхідною орієнтації, поштовхом до яких була Берестейська церковна унія з Римом у 1596 році.

Дослідницька тема Р. Ткачука з вивчення творчої спадщини унійних письменників-полемістів своїм змістом заперечує поверхові висновки часів радянської окупації про її ідеологічну непримиренність, ворожість до українців, а, навпаки, переконує, що вона мала національний об'єднувальний характер, що й допомогло найталановитішому православному полемістові архієпископові Мелетієві Смотрицькому, зосередженому на подоланні церковної кризи в Україні, долучитися до своїх опонентів – уніатів.

Грунтовність дисертаційної студії підтверджується не лише вагомістю опрацьованої теми, опертої на авторитетну джерельну, наукову базу, але й на тих перших наукових узагальненнях і висновках, до яких прийшов автор, окресливши унійних богословів і письменників – полемістів як україноцентричних особистостей, зосереджених на забезпеченні європейського вибору розвитку нашої країни за вагомої підтримки римських пап. Хоча цей висновок в автора окреслений пунктирно та його аргументи в мотиваційних висновках про творчість аналізованих письменників, про завдання й спрямування полеміки, уникання упередженості до конфесійних супротивників, тверезе врахування загрозливих для українців намірів польської світської й церковної влад, увиразнюють патріотичну мету унійної Церкви. Висновок дисертанта про шляхи й засоби охудоження аналізованих творів риторично-поетикальними, композиційно-сюжетними засобами, використанням інтертекстуальності (Іван Дубович), свідомою насиченістю творів психологічними засобами барокової естетичної антитетичної палітри дозволяють історикам і теоретикам рідної літератури удосконалювати власні напрацювання.

Безперечно, праця Р. Ткачука давно очікувана й бажана. Вона є значним досягненням сьогочасної національної літературознавчої науки, тому потребує подальшого продовження й врахування похибок дисертанта, котрі є ще певною мірою типовими в сучасних студіях, де не береться до належної уваги високий рівень і етапна роль в історії національного буття доробок наших латиномовних письменників, публіцистів, української за духом, походженням і діяльністю римокатолицької церкви. Станіслав Оріховський – вершинне її явище – першим почав вести мову про потребу об'єднання української церкви з римокатолицькою в 1540-1550-х рр., а в 1590-х її далі розвивали Йосип Верещинський і Бенедикт Гербест. Оріховський також утвердив гуманістично-ренесансні, філософічно-літературні жанри, канони, котрі надалі розвивали творці української світської й церковної літератур другої половини XVI-XVII сторіч, в тому числі й полемісти.

Варто було доповнити структуру монографії термінологічним словником, бо багато вживаних дослідником термінів є вузькофаховими, малопоширеними. Варто було більше уваги звернути на постать князя Олександра Заславського, визначного національного діяча, опори унійної Церкви, постать і діяння котрого в нас, на жаль, належно ще не оцінені.

Уважне редакційне прочитання монографії допомогло би дисертантові уникнути допущених похибок у пунктуації, в трактуванні Герасима Смотрицького – світської людини – богословом, в називанні його Григорієм (с. 55), а Візантійського імператора Іоана III Дуки - Нікейським (с. 175), у ствердженні, що Теодосій Печерський ввів чернечий статут Теодора Студита в X, а не в XI ст. (с. 218) тощо.

Не дивлячись на висловлені зауваження і побажання, впевнений, що дисертаційне дослідження Р. Ф. Ткачука **«Полемічна традиція унійних письменників кінця XVI – першої половини XVII ст.: доба і постаті, текст і прототекст, риторика і поетика»** написане на високому науковому

рівні. Надруковані автором монографія, автореферат, статті у фахових виданнях відповідають її темі, розкривають зміст.

Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 № 507 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України №656 від 19.08. 2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор Ткачук Руслан Федоровича заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ім. М. Максимовича
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

М. П. Корпанюк

М. П. Корпанюк

